

PAPER DETAILS

TITLE: MEDYANIN ORGAN BAGISINA YAKLASIMI: 2011-2022 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN
HABERLERDE ÇERÇEVELEME

AUTHORS: Sezin SAN SUNGUNAY,Özcan YAGCI

PAGES: 307-325

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3047169>

MEDYANIN ORGAN BAĞIŞINA YAKLAŞIMI: 2011-2022 YILLARI ARASINDA YAYINLANAN HABERLERDE ÇERÇEVELEME

Sezin SAN SUNGUNAY¹
Prof. Dr. Özcan YAĞCI²

ÖZET

Kronik organ hastalarının yaşama tutunması için tek seçenek, organ bağışlarıdır. Toplumsal farkındalık çalışmalarına rağmen organ bağışları, hasta ihtiyacını karşılayamamaktadır. Medya, bu farkındalığın sağlanmasında önemli bir role sahiptir. İnsanların ne düşüneceği ve nasıl düşüneceğine etkili olan medyanın, sağlık haberleri aracılığı ile organ bağışının artırılmasına hizmet edebileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, 2011-2022 yılları arasında Hürriyet gazetesinde yayınlanan (N=1026) organ bağışı konulu haberlerin hangi çerçevelerle topluma sunulduğu, içerik analizi ile incelenmektedir. Elde edilen bulgulara, 12 yıllık dönemde organ bağışı konulu haberlerde tercih edilen çerçevelerin, öncelikle “organ bağışı ile ilgili bilgi verici”, “organ bağışı ile yeni yaşam” ve “başarılı nakil ameliyatları” olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, insanların bağışçı olma kararını etkilemesi açısından haberlerde, organ bağışına olan ihtiyacı öne çıkaran ve organ bağışı gönüllüsü olma sürecine yönelik daha fazla olumlu ve bilgi verici çerçeveler tercih edilmesi önerilmektedir. İnsanlara yeni bir yaşam sağlayan organ bağışı ve nakli ile ilgili haberlerin üretiminde, medyanın bilinçli ve titiz bir süreç izlemesi ile toplum sağlığına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çerçeveleme, Gündem Belirleme, Medya, Organ Bağışı, Sağlık Haberciliği

MEDIA'S APPROACH TO ORGAN DONATION: FRAMING IN THE NEWSPAPERS PUBLISHED BETWEEN 2011-2022

ABSTRACT

Organ donations are the only option for chronic organ patients to survive. Despite social awareness campaigns, organ donations cannot meet the needs of patients. The media has an important role in providing this awareness. It is assessed that the media, which is effective in what the public thinks and how they think, can serve the organ donations through health news. In this study, the framings in the news about organ donation published in the Hürriyet newspaper (N = 1026) between the years 2011-2022 is examined through content analysis. In the findings, it was determined that the frames preferred in the news about organ donation in the 12-year period were primarily "informative about organ donation", "new life with organ donation" and "successful transplantation surgeries". In the research, it is suggested that more positive and informative frameworks should be preferred in the news, highlighting the need for organ donation and the process of becoming an organ donation volunteer, in terms of affecting people's decision to become a donor. It is thought that the media will contribute to public health by following a conscious and meticulous process in the production of news about organ donation and transplantation, which gives people a new life.

Keywords: Agenda Setting, Framing, Health Journalism, Media, Organ Donation

¹ Başkent Ün., Sosyal Bil. Enst., ORCID ID: 0000-0002-5625-8938, sezinsansungunay@gmail.com

² Başkent Ün., İletişim Fak., ORCID ID: 0000-0002-5625-8938, oyagci@baskent.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 30/03/2023–Kabul Tarihi/Accepted: 15/04/2023

GİRİŞ

Organ nakli, kronik organ hastalığı olan insanların sağlığına kavuşması için günümüzde en çok tercih edilen tedavi yöntemidir. Organ naklinin milattan önceki dönemlere kadar uzandığı ve mitolojik öykülere konu olduğu bilinmektedir. Antik Hint metinlerinde (Foran, 2013: 24), Çinli yazar Lieh Tzu'nun yazılarında (Demir, 2008: 7), Yunan mitolojisinde (Akıncı, 1996: 1) organ naklinden bahsedildiği görülmektedir. Organ naklinin modern dönemi ise 1933 yılında Rusya'da Voronoy tarafından kadavradan yapılan böbrek nakli ile başlamaktadır. Canlı vericiden ilk böbrek nakli, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1947 yılında yapılmış; ancak başarılı olmamıştır. 1954 yılında bu sefer Boston'da Dr. Joseph Murray ve ekibi tarafından gerçekleştirilen böbrek nakli başarılı olmuştur. İnsandan insana ilk başarılı karaciğer nakli ise Colorado Üniversitesinde Thomas E. Starzl tarafından 1967 yılında yapılmıştır (Haberal, 2019). Türkiye'de ise Dr. Kemal Beyazıt tarafından 1968 yılında ilk kez kadavradan gerçekleştirilen kalp naklinde, hasta 18 saat sonra yaşamını yitirmiştir. Aynı yıl ikinci kalp naklini Dr. Siyami Ersek, İstanbul Göğüs Kalp Cerrahi merkezinde yapmış, hasta 3 gün yaşamıştır (Kırali ve Yakut, 2007). 1975 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde Dr. Mehmet Haberal tarafından 12 yaşında bir erkek hastaya annesinin böbreği nakledilmiş, bu da Türkiye'deki ilk başarılı nakil olarak literatüre geçmiştir (Altınörs ve Altınel, 2022: 226). Günümüzde Dünya'da ve Türkiye'de yapılan organ nakli ameliyatları ile insanlar, sağlıklı bir yaşama kavuşmaktadır.

Organ yetmezliği olan hastaların hayatta kalmasının tek çözümü organ naklidir. Böbrek ve karaciğer, canlı vericiden alınarak organ yetmezliği hastasına nakledilebilir. Kalp, akciğer gibi bazı organların ise canlı vericiden nakli mümkün değildir. Bu hastaların hayatını sürdürebilmesi kadavradan yapılacak organ nakline bağlıdır³. Ancak organ naklinde arz ve talep arasında her zaman bir dengesizlik mevcuttur (Güner ve Ciceralli, 2021). Organ ihtiyacı, canlı ve kadavradan alınan organ bağışlarından çok daha fazladır. 2022 yılındaki 3-9 Kasım Organ Bağışı Haftası'nda açıklanan Sağlık Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de 22 bin 735 kişi, organ ve doku nakli bekleme listesinde yer almaktadır. Bu hastalar için tek umut, daha fazla insanın organ bağışına karar vermesi ve gerekli işlemleri yerine getirmesidir. Ancak yine aynı verilere göre, organ bağışında bulunduğu için organ bağış kartı alan kişi sayısı 592 bin 893'tür (Sert Karaaslan, 2022). Bağışçı sayısının yeterli düzeyde bulunmaması dolayısıyla organ bekleme listelerindeki ihtiyacı karşılayamaması, hastaların organ beklerken yaşamını yitirmesine neden olmaktadır.

Organ bağışı yetersizliğinde, “dini inançlar; organ bağışıyla ilgili bilgi eksikliği, organların ticari amaçla kullanılacağı düşüncesi; beyin ölümü kriterlerine güven duymama” gibi nedenler öncelikli etkenlerdir (Tilif vd., 2006; Baykan vd., 2009; Efil vd., 2013; Tarhan vd., 2013; Zambak, 2014; Topbaş ve Bingöl, 2016; Tay, 2016; Özbolat, 2017; Göbekli vd., 2019; Güner ve Ciceralli, 2021).

³ Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi, Organ Naklinde Verici Ameliyatı Erişim Adresi: <https://ankara.baskenthastaneleri.com/tr/tani-tedavi-birimlerimiz/organ-nakli-merkezi/organ-naklinde-verici-ameliyatı> Erişim Tarihi: 20 Ocak 2023

OECD ülkelerini kapsayan bir çalışmada, “eğitim, kültür, sosyal denge, yaşam memnuniyeti ve sağlık koşullarının” insanların organ bağıışı kararlarını etkilediği vurgulanmaktadır (Şen ve Azak, 2019). 2020 yılı başından itibaren devam eden Kovid-19 salgınıyla ortaya çıkan kaygıların da organ bağıışı sayısında azalmaya neden olduğu gözlenmektedir (Alca, 2021).

2019 yılında 35 ülkeden 74 gazetecinin katıldığı Organ Bağıışı ve Organ Nakli Uluslararası Medya Çalıştayı’nda Türkiye Organ Nakli Vakfı (TONV) Başkanı Dr. Eyüp Kahveci, organ bağıışı için toplumda farkındalığın artırılması gerektiğini ve bu konuda medyanın rolünün önemli olduğunu ifade etmiştir (TİKA, 2019). Yapılan araştırmalarda, medyanın organ bağıışı ile ilgili önemli bir bilgi kaynağı sayıldığı; organ bağıışı ihtiyacı, bağıışın fayda ve gerekçelerine yönelik içeriklerin kamuoyuna aktarılmasında gazeteler, dergiler, televizyon ve internetin en etkili araçlar olduğuna dikkat çekilmektedir (Matesanz, 2003; Conesa vd., 2004; Feeley ve Servoss, 2005; Morgan vd., 2005; Quick vd., 2009; Kaya ve Taşdelen, 2013; Öğüt ve Ardiç Çobaner, 2016; Yanqin vd., 2019). T.C. Sağlık Bakanlığının (2016: 56) yayınlarında da organ nakli ve organ bağıışı ile ilgili yanlış algılamaları ve olumsuz önyargıları önlemeye yönelik mesajların topluma ulaştırılmasında medyanın rol oynadığı vurgulanmaktadır.

Medya, gündem belirleyerek insanların herhangi bir konu ya da olay hakkında düşünmesine neden olur. Medyanın gündem belirleme gücü birçok çalışmada araştırma konusu olarak ele alınmış ve deneysel girişimlerle desteklenmiştir (Cohen, 1963; McCombs ve Shaw 1972). Medya, gündeme aldığı konu ya da olayların belirli yönlerini öne çıkarmakta ve çerçeveleme yaparak insanların bu noktalara odaklanmasını sağlamaktadır (Entman, 1993). Bu nedenle, bir halk sağlığı sorunu olan organ bağıışıyla ilgili toplumun bilgilendirilmesinde “medyanın haberleri nasıl” ve “ne şekilde çerçevelediği” soruları önem kazanmaktadır.

Organ bağıışına yönelik yanlış ya da eksik haberler nedeniyle toplumda oluşan güvensizliğin azaltılmasında, beyin ölümünden organ nakline kadar geçen sürecin medyada ayrıntılı ve açık olarak verilmesinin yararlı olabileceği ifade edilmektedir (Gülsoy vd., 2021). Kitle iletişim araçlarının organ bağıışı kararlarına yönelik etkililiği “bağıış haberlerinde kullanılan dil ve eklenen metaforlarla” bağlantılıdır. İnsanların zihinlerinde oluşturdukları resmin olumluya doğru değişimi ve karar verme aşamasından başlayarak organ bağıışı süreciyle ilişkili endişe, korku, yanlış anlama, eksik bilgilerin giderilmesinde medyanın sahip olduğu araçlarla, daha etkin işlevler üstlenebilecek güçte olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de organ bağıışı haberlerinin medya tarafından kamuoyuna sunuluş biçimleri ve mesaj içeriklerini incelemektir. Belirtilen amaç doğrultusunda, Gündem Belirleme Kuramı ve Çerçeveleme Kuramı çalışmanın eksenini oluşturur. Organ bağıışı haberlerinin çeşitlilik gösteren kitle iletişim araçlarının tümü üzerinden irdelenmesinin imkân dahilinde olmaması nedeniyle çalışma, gazete haberlerinden elde edilen veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, 2011- 2022 yılları arasındaki zaman diliminde organ bağıışını ele alan gazete haberleri “yazarları, başlıkları, aktörleri, haber çerçeveleri ve çerçeve türleri” kategorileri kapsamında içerik analizi yöntemiyle analiz edilmektedir.

1. ÇERÇEVELEME KURAMI

Gündem Belirleme Kuramı, insanların dış dünyaya ilişkin zihnindeki resimlerin inşasında medyadan gelen iletilerin rolü olduğunu öne süren siyaset bilimci Walter Lippmann (1965)'ın düşüncelerine dayanmaktadır (Atabek, 1998:160). Gündem Belirleme Kuramını deneysel olarak ilk defa çalışan McCombs ve Shaw, medyanın toplumun gündemini belirleme yeteneğine sahip olduğunu vurgular (1972: 177). Sonraki yıllarda yapılan çalışmalar, medyada ele alınan konuların siyasilerin gündemini de belirlediği, medya ve siyaset gündeminin, insanların neyi düşündüğü ve nasıl düşündüğü üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Corbett ve Mori, 1999; McCombs ve Reynolds, 2002; Shen, 2004). Medyanın belirli konulara olan ilgisi politika yapıcılarının harekete geçmesini (Linsky, 1986) böylece toplumdaki insanların inanç ve tutumlarını şekillendirmesini sağlamaktadır (Price ve Tewksbury, 1997). Gündem Belirleme Kuramının iddiası, medyanın öncelik verdiği haberlerin, zamanla okuyucular tarafından da önemli olarak algılanmasıdır (Atabek, 1998: 157).

Medya, gündem belirlemede etkili ve kamuoyu oluşturmada önemli bir araçtır (Yüksel,2007:582). Medyanın bu rolü ve bireylerin düşünceleri üzerindeki gücü, verilen mesajların içeriğinin önemini de artırır. Böylece medya haberler, uzman yorumları, programlar ile bireyleri belirli konulara seferber etme ve onları inandırma rolü de üstlenir. Gündem belirleme sürecinde, bir konunun dikkate değer hale gelmesinde esas etmen, konunun medya tarafından seçilmesi, vurgulanması ve ayrıntılı olarak açıklanmasıdır (McCombs ve Ghanem, 2001). Habere ait hikâyenin bir kısmının seçilmesi ve bunun ön plana çıkarılması ile okuyucuların belli bir noktaya yönlendirilmesi sağlanmaktadır. Bu durumda haber üretim aşamasında medya profesyonellerinin konuya yaklaşımı, okuyucunun konuyu nasıl yorumlayacağı ya da algılayacağına etkiye bulunmaktadır. Bunu “çerçeveleme” olarak tanımlayan araştırmacılar, medyanın insanlara yalnızca hangi konular hakkında düşüneceklerini değil aynı zamanda bir konunun seçilmiş yönlerini vurgulayarak o konu hakkında nasıl düşüneceklerini de dikte ettiğini öne sürer (Entman, 1993; Scheufele ve Tewksbury, 2007; Reese, 2007). Entman (1993) çerçevelemeyi, gerçekliğin belirli yönlerini kasıtlı olarak seçme ve seçilen unsurlara daha fazla vurgu yapma süreci olarak tanımlar. Ona göre çerçevelerin dört işlevi vardır:

- Sorunları tanımlamak,
- Nedenleri teşhis etmek,
- Ahlaki yargılarda bulunmak,
- Çözümler önermek.

Medya profesyonelleri, bir haberde belirli bir çerçeve kullanarak bir olayı ya da konuyu kendi bakış açısından yansıtmakta; bu şekilde oluşturulan haber, söz konusu bakış açısından etkilenen okura ulaşmaktadır. Gündem Belirleme Kuramında medya bir konuyu sürekli haber haline getirerek öncelik verirken ve dikkat çekerken çerçeveleme, haber konusunun bir bağlam içinde nasıl sunulduğuyla ilgilenir.

Haberlerdeki çerçevelenmelerin etkileri üzerine yapılan araştırmalar, medyanın insanların tutumları üzerindeki etkisine dair kanıtları ortaya koymaktadır (Chong ve Druckman, 2007; Coleman, 2011). Joslyn ve Haider (2002), 1119 katılımcı ile gerçekleştirdiği anketin sonuçlarına göre haber çerçeveleri, insanların düşüncelerini değiştirebilmektedir.

Iyengar'ın çerçeveleme çalışmasında (1991), Amerika Birleşik Devletlerindeki yoksulluk, suç ve işsizlik gibi toplumsal konuları işleyen haberler ele alınmaktadır. Haberlerin anlatımında, olayların arka planına değinmeyen, haberlerin sadece bireysel olaylarla sınırlı sunulduğu çerçeveler, “episodik” olarak adlandırmıştır. Diğer taraftan sosyal konularla ilgili kamu ve siyasilerin sorumluluğunun sorgulandığı, olayların neden-sonuç ilişkisi içinde açıklandığı, olayın genelini görülmesini sağlayan çerçeveler, “tematik” olarak tanımlanmıştır. Episodik ve tematik çerçeveleme, sağlık alanında yapılan çalışmalara da temel oluşturur (Coleman, 2011). Bu kapsamda, sağlık sorunlarını bireyselleştiren haberlerin “episodik” olarak çerçevelendiği, sağlık sorunlarının çözümünde uygulanması gereken sağlık politikaları, yasal düzenlemeleri sorgulayan haberlerde “tematik” çerçeveleme yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Episodik çerçeveler konuyla ilgili yüzeysel bilgi verirken, tematik çerçeveler konunun nedenlerine ve çözümlere ilişkin düşünsel bir boyut katmayı sağlamaktadır.

2. ORGAN BAĞIŞI HABERLERİ

Toplum, sağlık bilgilerini edinmede medyayı önemli bir kaynak olarak görür (Martinson ve Hindman, 2005; Almela-Baeza vd., 2020). Reagan ve Collins (1987) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, insanların sağlık haberleri konusunda birincil kaynak olarak ağırlıklı tercihlerinin gazetelerden yana olduğu ifade edilmektedir. Son yıllardaki çalışmalarda ise sağlık bilgilerine erişmek için internet gazeteleri daha fazla tercih edilmektedir (Dickerson vd., 2004; Fox ve Fallows, 2003). Üniversite öğrencilerinin organ bağışına ilişkin öncelikli bilgi kaynaklarını araştıran Feeley ve Servoss (2005), kitle iletişim araçlarının %52 oranı ile ilk sırada yer aldığını tespit etmiştir. Benzer konuyla Türkiye’de 2503 kişi ile yüz yüze yapılan bir çalışmada, ankete katılanların %60’ının televizyon kanallarındaki, %39’unun gazetelerdeki ve %27’sinin internetteki sağlık konulu içerikleri okudukları ya da takip ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Yüksel vd., 2016).

Literatürde, medyanın organ bağışı üzerindeki etkisini ve haberlerdeki çerçevelemeyi inceleyen az sayıda çalışma (Conesa vd., 2004; Morgan vd., 2005; Ríos vd., 2010; Çolak vd., 2010, Ögüt ve Çobaner, 2016; Harel vd., 2017; Aslan, 2019; Almela-Baeza vd., 2020) olduğu görülmektedir.

Morgan ve Miller (2001), medyanın organ bağışına yönelik farkındalık yaratmada önemli bir rol oynadığını ileri sürer. Aynı zamanda, organ bağışı ile ilgili haberlerin medyada çerçevelenmesi, insanlarda olumlu ya da olumsuz etkiler sağlayabilmektedir (Matesanz, 2003). Conesa vd. (2004), 2000 kişilik bir örneklem grubuna bağışla ilgili bir anket uygulamış ve halk üzerinde sırasıyla televizyon, gazete ve radyonun etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Baykan vd. (2009) benzer şekilde organ bağışına yönelik insanların düşünceleri üzerinde medyanın etkili olduğunu belirtmiştir.

Morgan vd. (2005)'in çalışmasında, 78 aile (ebeveynler ve çocuklar) ile organ bağışı hakkında, grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarından biri, aile üyelerinin medya aracılığıyla organ bağışı hakkında önemli bilgiler aldıklarına inandıklarını ortaya koymaktadır. 65 yaş üstü insanlar için, hangi kitle iletişim araçlarının organ bağışı hakkında bilgi sağladığını ve hangi bilgi kaynaklarının organ bağışına yönelik tutumlarını etkilediğini analiz eden Almela-Baeza vd. (2020), katılımcıların çoğunlukla olumlu bilgileri, televizyondan, filmlerden, radyodan ve gazetelerden aldıklarını ifade etmektedir. Ancak araştırmanın sonucu, katılımcıların organ bağışına yönelik kararlarında en büyük etkiyi sosyal çevreleri ve aile çevrelerinin yaptığını göstermiştir. Kılıçarslan ve Eriş'in (2019), 294 üniversite öğrencisi ile yaptığı anket çalışmasında, organ bağışıyla ilgili bilgilendirmenin hangi araç kullanılarak yapılmasının etkili olacağına yönelik soruya, katılımcıların %65,3'ünün "haberler" cevabını verdiği görülmüştür. Bu kapsamda, toplumun organ bağışıyla ilgili farkındalığının artırılmasında medyanın daha verimli kullanılması önerilmektedir.

Çolak vd. (2010), 45 televizyon kanalında yer alan 1179 haber programı ile 230 gazete ve dergide yayınlanan 2449 haberi incelemiştir. Çalışmada, organ bağışı konulu haberlerin medyada yeterince yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Organ bağışı ve nakliyle ilgili 993 haberi inceleyen Ögüt ve Çobaner (2016), organ bağışına insanların mesafeli olmasına ilişkin din, organ ticareti gibi konulara yeterince yer verilmediğini vurgulamıştır. Yapılan çalışmalar, medyanın organ bağışı ile ilgili toplumsal farkındalığı sağlamada, insanlarda bağışın önemine ilişkin bilinç oluşturmada etkili olduğunu, insanların organ bağışını reddetmesine neden olan soru işaretlerini giderecek içeriklere daha fazla yer vererek bağışın artmasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

İspanya'daki orta öğrenim öğrencilerinin organ bağışı ile ilgili bilgileri nereden edindiklerini ve bu bilgilerin tutumlarını nasıl etkilediğini araştırarak Rios vd. (2020), kitle iletişim araçları aracılığıyla olumlu bilgi alan öğrencilerin organ bağışına yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu, olumsuz bilgi alan öğrencilerin tutumlarının ise olumsuz olduğunu tespit etmiştir.

Harel vd. (2017), medyada organ bağışı vakalarının sunumunun, insanların organ bağışı taahhüt kartlarını imzalama, ölen bir akrabanın organlarını bağışlama, hayattayken böbrek bağışlama konusundaki istekliliği nasıl etkilediğini incelemiştir. Üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada, hasta hakkında bilgiler sağlamanın, katılımcıların organ bağışı yapma ve ölen bir akrabanın organlarını bağışlama konusunda istekliliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Aksine ölen bağışçı öyküsü gibi bir haberde, isteksizliğin arttığı ve öğrencilerin organ bağışına yönelik olumsuz tutum geliştirdiği tespit edilmiştir.

3. YÖNTEM

Çerçeveleme Kuramı, medyanın toplum üzerindeki etkisini analiz etmek için sistematik bir yaklaşım sağlamaktadır. Bu yaklaşım, sağlık haberlerinin medyada temsilini, Çerçeveleme Kuramı kapsamında inceleyen araştırmalarda görülmektedir (Morgan vd., 2007; Tian, 2010; Van der Knyff vd., 2015). Araştırma sorusu, “gazetelerde organ bağışının nasıl tasvir edildiği ve haberin mesajının nasıl çerçevelendiği” olan bu çalışmada organ bağışı konulu gazete haberleri içerik analiziyle irdelenerek yanıtlar verilmektedir.

Bernard Berelson, içerik analizini, “*iletişimin açık içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel olarak tanımlanması için bir araştırma tekniği*” (1952: 18) olarak adlandırır. İçerik analiziyle, yazılı ya da sözlü materyallere ait mesajların belirli özellikleri tanımlanır ve kategorize edilir (Kolbe ve Burnett, 1991:244; Donohue, 2007: 252). Bu analiz yönteminde metinlerden geçerli ve mantıklı çıkarımlar yapmak için metin içeriği çeşitli özellikler sayılarak ya da kodlanarak özetlenir (Weber, 1990; White ve Marsh 2006: 30-31). Literatürde medya metinlerinin incelemesinde çoğunlukla tercih edilen içerik analizi (Neuendorf, 2002) bu çalışmada nicel ve nitel özelliklerinden faydalanılarak kullanılmaktadır.

Araştırmanın evreni, Türkiye’deki gazetelerde yayınlanan organ bağışı ile ilgili haberlerdir. Çalışmanın örnekleminin belirlenmesinde hem dönem hem de gazete açısından sınırlandırma yapılmıştır. Araştırmada, Sağlık Muhabirleri Derneği (SAMUDER)’nin kurulduğu 2011 yılı (Yüksel vd., 2016) başlangıç tarihi olarak alınmıştır. Toplum sağlığının iyileştirilmesini ve bu alanda medya çalışanlarının mesleğe yönelik bilgisinin geliştirilmesini (Öğüt, 2017) amaçlayan derneğin kuruluşunun, sağlık haberciliğinde uzmanlaşmaya yönelik bir adım olduğu düşünülmektedir. Tirajı en yüksek olan ve en çok okunan gazetelerin kamuoyunda daha fazla kişiye ulaştıkları gerçeğinden hareketle, 2011- 2022 yılları arasında yüksek tirajlı üç gazeteden biri olan Hürriyet Gazetesi’nin 1 Ocak 2011- 31 Aralık 2022 tarihleri arasındaki organ bağışı haberleri örnekleme dahil edilmiştir.⁴

Organ bağışı haberlerinin toplanmasında İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi arşivinden yararlanılmıştır. Kütüphanede yapılan gazete taramalarında her araştırmacının bir günde en fazla 10 gazete cildi inceleme hakkı bulunmaktadır. Bir aylık gazete, sayfa sayısına göre 1 ya da 2 ciltten oluşmakta dolayısıyla bir yılın incelenmesi yaklaşık iki gün sürmektedir. Bu nedenle yapılan haber taraması, yaklaşık 8 ayda tamamlanmış ve 1026 haber inceleme kapsamına alınmıştır. Veri toplanırken tespit edilen gazete haberlerinin fotoğrafları çekilmiş ve bilgisayar ortamında dosyalar ile bir dizin oluşturularak veriler, analiz için düzenlenmiştir. Veri analizinde, Microsoft Excel bilgisayar programı kullanılmıştır. Bu bilgisayar programında oluşturulan içerik kodlama cetvelinde haberler kodlanmıştır.

⁴ Speed Medya, Gazete Tiraj. Erişim Adresi: <http://app.speedmedya.com/Report/ReportDetail?ReportCode=110>
Erişim Tarihi:21 Ocak 2023

İçerik analizinde kullanılan çalışmaların güvenilirliğinde kodlayıcılar arasındaki uyum belirleyicidir. Bu çalışmanın güvenilirliği için iki yazar ve bir doktora öğrencisi tarafından haberler kodlanmış, üç kişinin birbirinden bağımsız olarak yaptığı kodlama sonucu aralarındaki tutarlılık seviyesinin %92 olduğu tespit edilmiştir. Uyum yüzdesinin 80 ve üzeri olması, çalışmanın güvenilirliğini daha kabul edilebilir hale getirmektedir (Neuendorf, 2002: 143). Sonrasında üç araştırmacı uyumsuz kodları tartışarak yeni bir kodlama yapmış ve veriler son kodlamaya göre değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Beyazıt Devlet Kütüphanesi arşivinde yapılan çalışmada, 2011-2022 yılları arasında Hürriyet gazetesinde organ bağıışı ile ilgili toplam 1026 haber tespit edilmiştir. Tablo-1’de bu haberlerin yıllara göre dağılımı sıklık ve yüzde olarak yer almaktadır. 2011-2013 yılları arasında ve 2018 yılında organ bağıışı ile ilgili haberlerin ortalaması 114 iken 2014-2017 yılları arasında bu ortalamanın 85 haber olduğu, 2019-2022 yılları arasında ortalamanın 58 habere düştüğü görülmektedir. 2022 senesinde ise haber sayısı, 41 olarak tespit edilmiştir. 12 senelik dönemde organ bağıışı haberlerinin %77,29’u 2011-2018 yılları arasında yayınlanmıştır. Genel olarak gazetenin organ bağıışına ilgi gösterdiği, bunu öne çıkararak haber konusu yaptığı ve konuya yönelik gündem oluşturma çabasında olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Organ Bağıışı Haberlerinin Dağılımı

Yıllar	Sıklık	Yüzde
2011	114	11,11
2012	109	10,62
2013	120	11,70
2014	95	9,26
2015	77	7,50
2016	78	7,60
2017	88	8,58
2018	112	10,92
2019	57	5,56
2020	64	6,24
2021	71	6,92
2022	41	4,00
Toplam	1026	100

Yıllara göre Organ Bağıışı Haberlerinin Dağılımı grafiği tablosu (Tablo-1) incelendiğinde organ bağıışı konulu haberlerin; 2011 -2013 yıllarında hemen hemen benzer düzeylerde olduğu; 2014 yılından sonraki süreçte 2018 yılı hariç genel bir azalış trendi içerisinde bulunduğu gözlenmektedir. Azalış eğiliminde son üç yılda Kovid-19 salgını nedeniyle organ bağıışlarının da benzer bir eğilim içerisinde bulunması ve dolayısıyla organ nakil ameliyatlarının da azalması önemli etkenlerdendir (Türkalp, 2020). Bu durumla bağlantılı olarak 2020-2022 yıllarına ait gazete haberlerinde çoğunlukla bağıışa teşvik edici haberler olduğu ancak önceki yıllara göre bağıış sonucu gerçekleşen nakil ameliyatları ile ilgili haberlerin daha az yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo-2, organ bağış haberlerinin yazarlarına göre dağılımını göstermektedir. 12 yıllık süreç içerisinde derlenen 1026 haberin %42,98'i haber ajanslarınca, %34,61'i ise muhabirler tarafından kaleme alınmıştır. Buna göre organ nakline ait haberlerin %77,59'u haber ajansları ve muhabirlerce kamuoyuyla paylaşılmıştır. Gazete yönetimleri, bir konunun ya da olayın haber değerini yitirmesini önlemek amacıyla muhabirlerinin yer ve zaman olarak konu ya da olaya ulaşamadığı durumlarda, anlaşmalı oldukları haber ajanslarından haberi temin etmektedir. Bu durumda, haber ajanslarından alınan haberler gazete muhabirlerinin kendi yazdıkları metine göre daha yüzeysel bilgi içerebilir. Bir muhabirin kendi alanıyla ilgili bir haberi olay yerine giderek toplaması ya da kendi alanıyla ilgili bir ajans haberini derlemesi farklı bir çerçeveleme yapmasını sağlar.

Tablo 2: Organ Bağışına İlişkin Haberlerin Yazarları

Haber Yazarı	Sıklık	Yüzde
Haber Ajansları	441	42,98
Muhabir	355	34,61
Köşe Yazarı	50	4,87
Belirtilmemiş	180	17,54
Toplam	1026	100

Haberleştirmede haber ve başlık arasındaki ilişki haberin değeri açısından dikkat edilmesi gereken ölçütlerdendir. Van Dijk (1988) başlıkları, haberlerin özetini oluşturan kategoriler olarak tanımlar. Ifantidou'ya (2009: 97) göre başlıklar, bilgi sağlama amacından çok dikkat çekmeyi hedefler. Lindemann (1990) ise bazı gazete başlıklarının haber metinlerini özetlemekten ziyade ayrıntılar vermeye çalışarak oldukça karmaşık bilmeceler sunduğunu ifade eder. Tablo: 3'te organ bağış haberlerinin başlıkları ve haber içeriği arasındaki uyuma ait veriler yer almaktadır. 2011-2022 yılları arasında organ bağışına ilişkin haberlerde atılan başlıkların %35,87 oranında haber içeriğiyle uyumlu olduğu, %64,13 oranında haber başlığının içerik ile uyuşmadığı saptanmıştır. Seçilen dönem içerisinde haber içeriğine uygun olmayan haberlerin yarıdan fazla olduğundan hareketle organ bağış gibi insan hayatına yönelik sağlık haberlerinde, haber başlığına özen gösterilmesi gerektiğini ifade etmek mümkündür.

Tablo 3: Organ Bağışına İlişkin Haberlerin Başlıkları

Haber Başlıkları	Sıklık	Yüzde
Haber İçeriğine Uygun	368	35,87
Haber İçeriğine Uygun Değil	658	64,13
Toplam	1026	100

Haberin konusu olan olay ya da durum ile ilgili haberde yer alan kişiler, haberin aktörleri, organ bağışlayanlar, organ nakledilenler, organ bekleyenler, din görevlileri, hekimler ve ünlüler olarak kodlanmıştır. Bununla birlikte haberin konusu ile ilgili bir fikri ya da yorumu dile getiren ya da bilginin kaynağı olan diğer aktörler de siyasiler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, hastaneler ve organ ticareti yapanlar olarak kodlamada yer almıştır. Tablo-4'te haber aktörlerinin organ bağışıyla ilgili haberlerdeki dağılımına ait veriler bulunmaktadır. 12 yıllık dönemde organ bağışlayan, organ nakledilen ve organ bekleyen hastalar %67,94'lük bir oranla haberlerin odağında yer almaktadır.

Bağışlayan, nakledilen veya bekleyen kategorilerine ayrılrsa da habere konu olan insan yaşamıdır. Dolayısıyla etik çerçeveye ve organ nakline ait bilgilendirici bir içerikle sunulan haberlerin farkındalığa katkısı olacağı açıktır. Öte yandan Tablo-4, toplumsal hassasiyetler göz önüne alınarak incelendiğinde kamu kuruluşlarının %3,31, din görevlilerinin ise %2,73 gibi düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Toplum sağlığını ilgilendiren haberlerde kamu kurumları ve temsilcilerinin yer almasının bireylerin haber içeriğine güvenini artırması beklenir. Öte yandan bazı eksik ya da hatalı düşüncelerle organ bağışına karşı isteksiz olan kişilerde din görevlilerinin vereceği aydınlatıcı bilgilerle farklı tutumların gelişmesi mümkündür.

Tablo 4: Organ Bağışı Haberlerindeki Aktörler

Aktörler	Sıklık	Yüzde
Organ Bağışlayan Kişi/ Kişiler	269	26,22
Organ Nakledilen Kişi/ Kişiler	274	26,71
Organ Bekleyen Hasta / Hastalar	154	15,01
Din görevlileri	28	2,73
Organ Ticareti Yapanlar	45	4,39
Siyasiler	19	1,85
Hekimler	141	13,74
Kamu Kurumları	34	3,31
Sivil Toplum Kuruluşları	36	3,51
Hastaneler	83	8,09
Ünlüler	35	3,41
Toplam	1026	100

*Çoklu kodlama yapılmıştır

Organ bağışı haberlerinde kullanılan çerçeveleme türlerine ait dağılım Tablo-5'te paylaşılmaktadır. Veriler incelendiğinde organ bağışı haberlerinde ağırlıklı episodik çerçeveleme türünün %58,77; tematik çerçeveleme türünün ise %41,23 olduğu görülmektedir. Organ bağışı ile ilgili gazete haberlerinin olaylar ve olaylarla ilgili açıklamaları içerdiği, bir bağışa ya da organ nakline ait anlatıma yer verildiği, daha genel durumu ve süreci anlatan haberlerin ise az sayıda olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Organ Bağışı Haberlerinde Kullanılan Çerçeveleme Türleri

Çerçeveleme Türü	Sıklık	Yüzde
Episodik	602	58,77
Tematik	424	41,23
Toplam	1026	100

Yedi başlık altında tasnif edilen organ bağışı konulu haber çerçevelerine ait sayısal değerler Tablo-6'da yer almakta, en yüksek değerin %25,63 ile "organ bağışı ile ilgili bilgi verici" çerçeveye, en düşük değerin ise %3,62 ile "dini inanışlar" çerçevesine ait olduğu görülmektedir. "Organ bağışı ile ilgili bilgi verici" çerçeve "organ bağışı ve nakli ile ilgili istatistik veriler, bağış ile ilgili yasal düzenlemeler, organ nakline yönelik teknolojik gelişmeler" gibi verileri içermektedir. Haber sayısının %50,97'si "organ bağışı ile yeni yaşam" ve "organ bağışı ile ilgili bilgi verici" çerçevenin toplamından oluşmaktadır.

Tablo 6: Organ Bağışı Haberlerinde Kullanılan Çerçeveler

Çerçeveler	Sıklık	Yüzde
Organ bağışı ile yeni yaşam	260	25,34
Başarılı nakil ameliyatı	205	19,98
Organ bağışı yetersizliği	117	11,40
Organ bağışı kampanyaları	98	9,55
Organ bağışı ile ilgili bilgi verici	263	25,63
Dini inanışlar	37	3,62
Organ ticareti	46	4,48
Toplam	1026	100

Organ bağışı ile ilgili haberlerde kullanılan çerçevelerin 2011’den başlayarak yıllar bazında dağılımı incelendiğinde (Tablo-7), “organ bağışı ile ilgili bilgi verici” ve “organ bağışı ile yeni yaşam” çerçevelerinin 2011-2022 yıllarını kapsayan dönemde en yüksek paylara sahip çerçeveler olduğu görülmektedir. 2020 yılından itibaren “organ bağışı ile ilgili bilgi verici” çerçeveye ait oransal azalışın gerekçesi Covid-19 salgınıdır. Nitekim 2020 yılından itibaren haberlerde “organ bağışı yetersizliği” çerçevesinin görece artış eğilimine girmesi bu durumun bir diğer kanıtıdır.

Tablo 7: Organ Bağışı Haberlerinde Kullanılan Çerçevelerin Yıllara Göre Dağılımı

Çerçeveler	Yıllar (2011-2022) Yüzde											
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Organ bağışı ile yeni yaşam	28,95	25,69	27,51	22,11	22,08	30,77	25,00	32,15	28,07	18,75	16,89	14,63
Başarılı nakil ameliyatı	17,54	24,77	21,67	18,94	20,78	12,82	18,18	25,89	19,30	26,56	11,27	17,07
Organ bağışı yetersizliği	11,40	7,34	5,00	14,73	10,39	11,54	12,50	7,14	8,77	25,00	19,72	12,20
Organ bağışı kampanyaları	3,51	11,93	10,83	10,53	10,39	7,69	12,50	10,71	7,02	6,25	8,45	17,07
Organ bağışı ile ilgili bilgi verici	27,19	22,02	23,33	26,32	28,57	30,77	25,00	21,43	24,56	20,31	36,62	24,39
Dini inanışlar	4,39	3,67	5,83	6,32	2,60	5,13	2,27	0,89	5,26	0,00	2,82	2,44
Organ ticareti	7,02	4,59	5,83	1,05	5,19	1,28	4,55	1,79	7,02	3,13	4,23	12,20

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada, son 12 yıllık dönemde Türkiye'nin en yüksek tirajlı gazetelerinden biri olan Hürriyet Gazetesinde yer alan organ bağışı ile ilgili haberler incelenmiştir. 2011-2022 yıllarında organ bağışının konu edildiği haberlerde kullanılan çerçevelerin öncelikle “organ bağışı ile ilgili bilgi verici” ve “organ bağışı ile yeni yaşam” olduğu, sonra sırasıyla “başarılı nakil ameliyatları”, “organ bağışının yetersizliği”, “organ bağışı kampanyaları”, “organ ticareti” ve “dini inanışlar” olduğu görülmüştür. Literatürde organ bağışıyla ilgili haber çerçevelerine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. Feeley ve Vincent (2007), gazete haberlerinde organ bağışı konusunun nasıl çerçevelendiğini inceledikleri çalışmalarında, haberlerde en sık işlenen dört temayı; “nakil sonrası sağlık ve yaşam kalitesi, organ bağışı yetersizliği, canlıdan bağış, organ nakli süreci hakkında bilgi” biçiminde belirlemiştir.

Gazete haberlerinde en sık tercih edilen çerçevelerden ortak olanlar, bilgi ve yeni bir yaşam temalarıdır. Harel vd. (2017), medyada sunulan organ bağıışı haberlerinin, bağıışa ilişkin bireylerin görüşlerini nasıl etkilediğini incelediği araştırmasında, bağıışla birlikte hayatı kurtulan kişinin sağlık durumuna ve yaşadığı sürece yönelik bilgi vermenin, bireylerin organ bağıışı yapma ya da ölen bir yakınının organlarını bağıışlama konusunda istekliliğini artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Halkın organ bağıışı ve nakli sürecine yönelik açık ve ayrıntılı bilgilendirilmesi ile konuya yönelik bilincin artırılacağı düşünülmektedir.

Canlıdan ya da kadavradan organ bağıışının yetersizliği, daha fazla hastaya organ nakli sağlanmasının önündeki en önemli engeldir. “Organ bağıışının yetersizliği” çerçevesi Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gazetelerde daha fazla işlenirken (Feeley ve Vincent, 2007), 2011-2022 yılları arasındaki zaman dilimine odaklanan çalışmamızda bu çerçeve, diğer çerçevelere göre daha az tercih edilmiştir.

İncelenen gazete haberlerinde yer alan uzman görüşlerine göre organ bağıışının azlığı, öncelikle uygun verici bulunmamasından değil, bağıışçıların tespit edilememesinden, onay alınamamasından ve bu nedenle organların temin edilememesinden kaynaklanmaktadır. Aslan (2019), organ bağıışı ile ilgili bilgi kaynağı olarak katılımcıların kitle iletişim araçlarını tercih ettiği, ancak katılımcıların organ bağıışı ile ilgili düşünce, bilgi ve tutumlarının yeterli ölçüde artmadığı sonucuna varırken, organ bağıışına yönelik farkındalığın artırılmasında kitle iletişim araçlarının daha etkin ve doğru kullanılması gerektiğini önermektedir. Almela Baeza vd. (2020), insanların organ bağıışı ve nakli hakkında ağırlıklı olarak kitle iletişim araçlarından bilgi aldığını doğrulamaktadır.

Çolak vd. (2010), yaptıkları çalışmada, Türkiye’de bir yıl boyunca organ bağıışı ve organ nakli ile ilgili gazete ve dergilerdeki 2449 haber ile televizyon kanallarındaki 1179 haber programının içerikleri incelemişlerdir. Yazılı basın ve televizyon kanallarının, organ bağıışı ve organ nakli konusunda yeterli bilgi vermediği, konu ile ilgili haberlerin yüzdesinin düşük olduğu ve çoğunlukla olumsuz bir anlatımla sunulduğu değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Ögüt ve Çobaner (2016), bireylerin faydalı bilgiye ulaşmasında etik sorumluluğu olan medyanın organ bağıışı ve organ nakliyle ilgili konularda etik davranmadığı, kronik organ hastalarının yaşamasının tek koşulu olan ve kamu desteğinin büyük bir ihtiyaç olduğu organ bağıışına etki eden unsurları tartışmada ve gündeme getirmede yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Yapılan başka çalışmalarda, organ bağıışı ile ilgili haberlerde tasvirlerin yanlış olduğu (Harbaugh vd., 2011) ve mevcut tasvirlerin bazılarının insanların bağııştan vazgeçmesine yol açabileceği (O’Neill, 2006) öne sürülmektedir. Morgan vd. (2005), organ bağıışı konusunda bilinçli olan ve bu konuda olumlu tutuma sahip bireylerin bile “doktorların organlarını satmak için hastalarını öldürecekleri” ya da “nakil edilen bir elin alıcıyı bir seri katile dönüştürebileceği” gibi uç örneklere sahip haber tasvirleri nedeniyle, organ bağıışı konusunda kararsızlığa düşeceklerini söylemektedir. Kitle iletişim araçları, hem organ bağıışını teşvik etmede yararlı olabilir hem de halkı organ bağıışı konusunda olumsuz yönde etkileyebilir. Bu durumun medya profesyonelleri tarafından göz önünde tutulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Ríos vd. (2010), organ bağış ve nakli hakkında verilen bilgilerin olumlu ya da olumsuz olmasının etkilerini medya kaynaklarında incelemiştir. İncelemede, yazılı basında, radyo ve televizyonda olduğu gibi, organ nakli derneklerinin faaliyetleri hakkında haberlerin yapılmasının faydalı olduğu; böylece insanların bu çabaları öğrenebildiği ve etkinliklere katılabildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, çeşitli medya kaynaklarından olumlu bilgi alan ergenlerde organ bağış ve nakline yönelik tutum daha olumlu iken, olumsuz bilgi alan ergenlerde daha olumsuz bir tutumun geliştiği sonucuna varılmıştır. Bu medyanın organ bağışına yönelik davranışsal niyetler üzerinde esas etki kaynağı olduğunu göstermektedir (Yoo, 2006). Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve ilgili derneklerin organ bağış kampanyalarının daha çok ve geniş olarak haberlerde işlenmesinin, insanların organ bağış kararlarını olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Organ bağışını teşvik eden kampanya mesajlarındaki çerçevelemenin etkilerini inceleyen Reinhart vd. (2007), kazanç çerçeveli mesajlara insanların daha olumlu tepki verdiklerini tespit etmişlerdir. Organ bağışına istekli insanlara yönelik “kazanç çerçeveli” yani bağışın hayat kurtaracağına ilişkin mesaj kullanan kampanyaların, bağış yapılmazsa bireylerin hayatını kaybedeceğini vurgulayan “kayıp çerçeveli” mesaj kullanan kampanyalardan daha başarılı olduğunu göstermektedir. Medya haberlerinde, “organ bağış ile yeni yaşam” ve “başarılı nakil ameliyatları” çerçevelerinin daha çok tercih edilmesi organ bağışına ilgiyi artırabilecektir. Ayrıca, kamuoyunu yönlendirmede bir kanaat önderi rolü oynayabileceği göz önünde tutulduğunda, köşe yazarlarının gazetede ki köşelerinde organ bağış konusunu daha fazla ele alıp, insanların bağışla ilgili olumlu düşüncelere sahip olmalarını sağlayacakları değerlendirilmektedir.

Valente ve Pumpuang, kanaat önderlerinin, toplum sağlığı projelerinin uygulanmasında sorumlulukları olduğunu belirtmekte ve bu sorumlulukların, toplum sağlığı projelerinin meşruiyetini desteklemek, projeleri uygulayan kurumlarla halkın iletişimini sağlamak, bireylerin davranış değişikliği için rol model olmak ve sağlık mesajlarını topluma iletmek olduğunu ifade etmektedir (2007: 881). O halde, siyasiler, ünlüler ve sivil toplum kuruluşlarının organ bağış haberlerinde toplamda %8,88 bir oranla yer alması, kanaat önderleri kapsamında sayılan bu kişi ya da kuruluşların bu sorumlulukları yeteri kadar yerine getirmediği ya da medya profesyonellerinin bu durumu göz ardı ettiğini düşündürmektedir. Buna ilave olarak ünlülerin başından geçen bir olay ya da ünlülerin bir şekilde haberle ilişkilendirilmesi ile haberlerin insanların dikkatini çekerek okunmasını sağladığı belirtilmektedir (Şimşek ve Uğur, 2003). Ünlü kişilerin haberdeki mesajın önüne geçmeyecek şekilde haberin metninde yer almasıyla, insanların organ bağışına karşı olumlu tutum geliştireceği değerlendirilmektedir.

Kavurmacı vd.’nin (2014:18) araştırmasında katılımcıların organ nakli ve bağış hakkında bilgileri %53,7 oranında doktorlardan %32,9’unun ise din görevlilerinden almayı arzu ettikleri bulgusu elde edilmiştir. Tarhan vd.’nin (2013) çalışmasında ise hasta yakınlarının %73,8’i, organ bağışına ilgiyi arttırmak için din görevlilerinin öncülük yapmasını istemektedir. Eksik ya da hatalı olarak bilinen dini inanışların insanları bağış konusunda olumsuz düşüncelere ittiği göz önünde tutularak Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde din görevlilerinin açıklamalarına yer veren ve çerçeveyi bu tema üzerine kuran haberlerin medyada yer almasının gerekli olduğu bir gerçektir.

Özetle, sağlık ile ilgili haberler, daha fazla organ bağışçısına olan ihtiyacı ortaya koymalı, organ bağışı gönüllüsü olma sürecini açıklamalı ve bu süreçte rol alan sağlık görevlileri hakkındaki anlatımlarda olumlu çerçeveleme tercih etmelidir (Quick vd., 2009). Bu bağlamda, insanlara yeni bir yaşam sağlayan organ bağışı ve nakli ile ilgili haberlerin üretiminde başlığından kaynağına, aktöründen kullanılan çerçeveye kadar bilinçli ve titiz bir çalışmanın gerekliliği ve sorumluluğu karşımıza çıkmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde akıllı cep telefonları sayesinde insanların gazeteleri, internet ortamında takip edebilmesinden dolayı gazete yönetimleri, internete yönelmekte ve toplumun geniş kesimine ulaşabilmektedir. 2011'den günümüze sağlık haberlerinin çerçevelenmesini, basılı gazeteler üzerinden analiz eden bu çalışmamızın, aynı gazetelerin ve gazetecilerin internetteki haberleri ürettiği göz önüne alındığında, hem basılı gazeteciliğe hem de internet gazeteciliğine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, seçilen dönemde organ bağışı ile ilgili haberlerde tercih edilen çerçeveleri ve ilişkili olan haber başlığı, kaynakları ve aktörlerini inceleyerek bir durum tespiti yapmakta ve literatürden örnekler sunarak organ bağışı ile ilgili haberlerde arzu edilen medya yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte tespit edilen haber çerçevelerinin hangi amaçlara hizmet ettiği açıklanarak sağlık haberi yazarlarına bir bakış açısı sunmaktadır.

Kitle iletişim araçlarında yayımlanan sağlıkla ilgili haberlerin toplumu bir şekilde etkileyeceği gerçeği, medyaya önemli ve ağır bir sorumluluk yüklemektedir. Binlerce organ bekleyen hastanın yaşamını sürdürülebilmesi için gerekli olan organ bağışı konusunda toplumun bilgilendirilmesi ve böylece bilincin artırılmasında, medyanın rol oynaması beklenmektedir. Özellikle her düzeydeki medya profesyonellerinin bu amaca yönelik olarak haberleri, olumlu ve faydacı bir anlayışla çerçevelemesinin, organ bağışına ilgiyi artırabileceği düşünülmektedir. Çünkü çerçeveleme, haberin konumundan başlığına, metninden görseline, uzman görüşünden haber kaynağına kadar aynı bakış açısının ürünleridir. Bu açıdan haberlerde, organ bağışına olan ihtiyaç ortaya konulurken ve bağış ile ilgili süreçler açıklanırken haber başlığı, görsel ve içeriklerin olumlu çerçeveye hizmet etmesi ve birbiri ile uyumlu olması gereklidir. Bunu sağlamak için organ bağışı sürecinde çalışan sağlık görevlilerine haber kaynağı olarak başvurulabilir ya da uzman görüşleri alınabilir. Organ bağışı ve nakline yönelik dini kaygıların, bağış gönüllüsü olmak isteyen insan sayısının artmasına engel olduğu gerçeği nedeniyle, sağlık personeli kadar resmi din görevlilerinin de görüşlerine yer verilmesi önem arz etmektedir. Toplumda belli bir güveni sağlamış kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu ve dernek temsilcileri ile birlikte organ bağışına olumlu bakan kanaat önderlerinin, siyasetten sanata toplumda tanınmış kişilerin haber kaynağı olarak seçilmesi ve görüşlerinin haberlere yansıtılması ile insanların olumlu tutum geliştirecekleri değerlendirilmektedir. Bu kişilerle aynı etkiye sahip olduğu düşünülen gazete köşe yazarlarının köşelerini aynı amaca yönelik kullanması da katkı sağlayabilecektir.

Bu çalışmanın tartışma bölümünde incelenen hususlar kapsamında beş öneri getirilmektedir. İlki, haberlerde organ bağıışı hikayelerinin insanlarda olumlu bir bakış açısını sağlayacak şekilde çerçevelenmesine devam edilmelidir. İkincisi, medyada yer alan sağlıkla ilgili haberlerde, “insanlara yeni bir yaşam sağlayacağı” çerçevesiyle daha fazla organ bağıışçısına ihtiyaç olduğu iletilmelidir. Bu araştırmada, haberlerde organ bağıışçısına olan ihtiyacın çok düşük seviyelerde gündeme getirildiği görülmüştür. Üçüncü olarak organ bağıışı konusundaki bilgilendirmede, organ bağıışı ve nakli sürecinin nasıl işlediği, uzmanların açıklamaları ile açık ve ayrıntılı ele alınmalıdır. Dördüncü olarak dini kurumların olumlu bakış açısının daha fazla haberde yer alması önerilmektedir. Son olarak sağlık haberciliği ve iletişim alanlarında, medyanın yayınladığı organ bağıışı ve nakli haberleri ile kamu ve sivil toplum kuruluşlarının mesajlarını inceleyen çalışmaların yapılması ve böylece akademik desteğin de verilmesi önerilmektedir.

Organ bağıışı, Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de ciddi bir sağlık sorunu olmaya devam etmektedir. İnsanların organ bağıışına yönelik algılarını şekillendirecek olumsuz ve yanlış örnekler, bu sorunun çözümü ya da bir ölçüde giderilmesine engel olmaktadır. Bu bağlamda medya, haberlerle mevcut organ bağıışı düşüklüğüne daha fazla dikkat çekmeli ve organ bağıışçısı olmaya yönelik bir anlayışı insanlara kazandırma sorumluluğu ile hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Ş. (1996). Türk Özel Hukukunda İnsan Kökenli Biyolojik Madde (Organ-Doku) Nakli Kavramı ve Bundan Doğan Hukuki Sonuçlar. Yetkin Kitabevi. Ankara.
- Alca, T. (2021). Organ bağıış oranı azaldı. Başkent Gazete. Erişim adresi: <https://www.baskentgazete.com.tr/saglik/organ-bagis-orani-azaldi/haber-42693> Erişim Tarihi: 12 Ocak 2023
- Almela Baeza, J, Febrero, B., Ros, I., Pérez-Sánchez, M. B., Pérez-Manzano, A., Rodríguez, J.M., Alconchel, F., Ruiz-Manzanera, J.J., Martínez-Insfran, L.A., Royo-Villanova, M., Martínez-Alarcón, L. A. Ríos, Parilla, P., Ramírez, P. (2020). The Influence of Mass Media on Organ Donation and Transplantation in Older People. Transplantation Proceedings. Volume 52, Issue 2, 2020. DOI: 10.1016/j.transproceed.2019.09.020.
- Altınörs, N. ve Altınel F. (2022). Tarihi Perspektifle Solid Organ ve Kompozit Doku Nakillerindeki Gelişmeler. Akdeniz Tıp Dergisi. 8(2): 225-231
- Aslan, R. (2019). Toplumun organ bağıışına ilişkin tutumu ve organ bağıışını etkileyen faktörler: üniversite kampüsü örneğinde bir çalışma. Social Mentality And Research Thinkers Journal. 5. 1556-1567. DOI: 10.31576/smryj.369.
- Atabek, N. (1998). Gündem Belirleme Yaklaşımı. İstanbul Üniversitesi İletişim Dergisi. 7, 155-174.
- Baykan, Z., Naçar, M., Yamanel, R., Uzun, Ö. A., Dağlıtunccezdi, Ş., Davran, H. ve Murt, G. (2009). Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Organ Doku Nakli Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları. Ulusal Cerrahi Dergisi. 25(4), 137-141.
- Berelson, B. (1952). Content analysis in communication research. Newyork: Hafner Press.
- Berger, P. L. ve Pullberg, S. (1966). Reification and the Sociological Critique of Consciousness. New Left Review. Sayı: 36.

- Chong, D. ve Druckman, J. N. (2007) Framing theory. *Annual Reviews Political Science*. 2007 Jun; 10(1):103–126. DOI: 10.1146/annurev.polisci.10.072805.103054.
- Cohen, B. C. (1963). *The Press and Foreign Policy*. New Jersey, Princeton University Press.
- Coleman, R., Thorson, E. ve Wilkins, L. (2011) Testing the Effect of Framing and Sourcing in Health News Stories, *Journal of Health Communication: International Perspectives*, 16:9, 941-954, DOI: 10.1080/10810730.2011.561918
- Conesa, C., Ríos Zambudio, A., Ramírez, P., Canteras, M., Rodríguez, M.M., Parrilla, P. (2004). Influence of different sources of information on attitude toward organ donation: a factor analysis. *Transplant Proc* 2004; 36:1245e8.
- Corbett, J. B. ve Mori, M. (1999). Medicine, media, and celebrities: News coverage of breast cancer, 1960–1995. *Journalism and Mass Communication Quarterly*. 76, 229–249.
- Çolak, M. Y., Hekimoglu, D., Ersoy, K., Sozen, F., ve Haberal, M., (2010). Health Content Analysis of Organ Donation and Transplantation News on Turkish Television Channels and in Turkish Print Media. *Transplantation Proceedings*. Vol.42, no.1, 134-136.
- Demir, T. (2008). *Organ Nakli ve Diyaliz Ünitelerinde Çalışan Sağlık Profesyonellerinin Organ/Doku Bağışı ve Nakline Yönelik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. Yüksek Lisans Tezi.
- Dickerson, S., Reinhart, A. M., Feeley, T. H., Bidani, R., Rich, E., Garg, V. K. ve Hershey, C. O. (2004). Patient In- ternet Use for Health Information at Three Urban Primary Care Clinics. *Journal of the American Medical Informatics Association*. 11(6): 499–504.
- Dilek, A. ve Arslan, A. (2017). Kadavradan Organ Bağışında Aile Algısı ve İletişim. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*. 26(2), 147 - 153.
- Donohue, R. (2007). *Management research methods*. Melbourne, Australia: Cambridge University Press.
- Efil, S., Şişe, Ş., Üzel, H. ve Eser, O. (2013). Afyon İlinde Halkın ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Çalışanlarının Organ Bağışı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2(3), 361-384
- Entman, R. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*. 43, 51–58. DOI:10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Feeley, T. H. ve Servoss, T. J. (2005). Examining College Students' Intentions to Become Organ Donors. *Journal of Health Communication*. 10(3), 237–249. DOI:10.1080/10810730590934262
- Feeley TH. ve Vincent D. (2007). How organ donation is represented in newspaper articles in the United States. *Health Communication*. 2007, 21:125e31.
- Foran, R. (2013). *Organ Transplants*. Minnesota: ABDO Publishing Company.
- Fox, S. ve Fallows, D. (2003). Internet health resources, health searches and email have become more commonplace, but there is room for improvement in searches and overall. *Pew Internet & American Life Project*. Erişim Adresi: <http://www.pewinternet.org/reports/toc.asp?Report=95> Erişim Tarihi: 19 Ocak 2023
- Göbekli, A., Güney, R., Karaköse, Z. (2019). Thematic Analysis of the Organ Transplantation News in Turkish Press. *First International Transplant Network Congress*. Vol. 51, Issue 7.
- Gülsoy, K. Y., Orhan, S. ve Kutluhan, S. (2021). Organ Bağış ve Nakline Yönelik Tutum ve Davranışlar. *Kocatepe Tıp Dergisi*. 22:479-487/ Ekim 2021 Sayısı.
- Haberal, M. (2019). Dünden Bugüne Organ Nakli. *Dünya Organ Nakli Derneği 1. Bölgesel Kongresi*. 28-29 Mart 2019.

- Harbaugh, C., Afana, M., Burdick, S., East, J., Kodali, S., Lee, J., Patel, S., Rangrass, G., Ranney, D., Sood, V., Lynch, R., Sonnenday, C. J., Englesbe, M. J. ve Mathur, A. K. (2011). Portrayal of organ donation and transplantation on American primetime television. *Clin Transplant*. 2011 Jul-Aug;25(4): E375-80.
- Harel, I., Kogut, T., Pinchas, M. ve Slovic, P. (2017). Effect of media presentations on willingness to commit to organ donation. *PANS- Psychological and Cognitive Sciences*. 114 (20) 5159-5164 DOI:10.1073/pnas.1703020114
- Ifantidou, E. (2009). Newspaper headlines and relevance: Ad hoc concepts in ad hoc contexts. *Journal of Pragmatics*. 41, 699-720.
- Iyengar, S. (1991). *Is anyone responsible? How television frames political issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Joslyn, M. R. ve Haider-Markel, D. P. (2002). Framing Effects on Personal Opinion and Perception of Public Opinion: The Cases of Physician-Assisted Suicide and Social Security. *Social Science Quarterly*. 83(3), 690–706. DOI:10.1111/1540-6237.00109
- Kavurmacı, M., Karabulut, N. ve Koç, A. (2014). Üniversite öğrencilerinin organ bağışı hakkındaki bilgi ve görüşleri. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*.11(2): 15-21.
- Kaya, A. ve Taşdelen, B. (2013). Basında “Organ Nakli” Haberlerinin Sunumu. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (3) , 65-83.
- Kılıçarslan, M. ve Eriş, H. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Organ ve Doku Bağışı Hakkındaki Görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:18- Sayı:70.
- Kolbe, R. H. ve Burnett, M. S. (1991). Content-Analysis Research: An Examination of Applications With Directives For Improving Research Reliability And Objectivity. *Journal of Consumer Research*. September, 18:243-250.
- Lindemann, B. (1990). Cheap Thrills We Live By: Some Notes on The Poetics Of Tabloid Headlines. *Journal of Literacy Semantics*. 19, 46-59.
- Linsky, M. (1986). *Impact: How The Press Affects Federal Policy Making*. New York: Norton.
- Martinson, B. E., ve Hindman, D. B. (2005). Building a health promotion agenda in local newspapers. *Health Education Research*. 20, 51–60.
- Matesanz, R. (2003). Organ donation, transplantation, and mass media. *Transplantation Proceedings*. 35, 987–999.
- McCombs, M. E. ve Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly*. 36, 176–187. DOI: 10.1086/267990.
- McCombs, M. E. ve Ghanem, S. I. (2001). Agenda setting and framing. Editörler: Reese, S. D., Gandy, O. H. ve Grant, A. E. *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world içinde* (67–83). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- McCombs, M. E. ve Reynolds, A. (2002). News influence on our pictures of the world. Editörler: Bryant, J. ve Zilmann, D. *Media effects içinde* (İkinci Baskı. 1–16). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Morgan, S. E. ve Miller, J. K. (2001). Beyond the organ donor card: The effect of knowledge, attitudes, and values on willingness to communicate about organ donation to family members. *Health Communication*. 14 (1), 121-134.
- Morgan, S. E., Harrison, T. R., Long, S.D., Afifi, W. A., Stephenson, M. T., Stephenson, M. S. ve Reichert, T. (2005) Family discussions about organ donation: how the media influences opinions about donation decisions. *Clin Transplant*. 2005 Oct.; 19(5):674–82. DOI:10.1111/j.1399-0012.2005.00407. x.

- Morgan, S. E., Harrison, T. R., Chewning, L., Davis, L. ve Di Corcia, M. (2007). Entertainment (mis)education: The framing of organ donation in entertainment television. *Health Communication*. 22, 143–151. DOI:10.1080/10410230701454114
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Oğuz Güner, Y. ve Ciceralli, E. E. (2021). Organ Bağışında Psikolojik ve Kültürel Etmenler. *OPUS International Journal of Society Researches*. 17 (38), 5735-5763. DOI:10.26466/opus.848199
- O'Neill, R. D. (2006). Frankenstein to Futurism: Representations of Organ Donation and Transplantation in Popular Culture. *Transplantation Reviews*. 20 (4), 222-230.
- Quick, B. L., Kim, D. K. ve Meyer, K. (2009). A 15-year Review of ABC, CBS, and NBC News Coverage of Organ Donation: Implications for Organ Donation Campaigns. *Health Communication*. 2009; 24:137e45.
- Öğüt, P. ve Ardiç Çobaner, A. (2016). Türk Basınında Organ Bağışı ve Organ Nakli Haberlerinin Basın Etiği Bağlamında İncelenmesi. *Atatürk İletişim Dergisi*. Sayı:11. Temmuz 2016.
- Öğüt, P. (2017). Türkiye’de Sağlık Haberciliğinin Tarihsel Gelişimi. *Atatürk İletişim Dergisi*. 5-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/34005/358433>
- Özbolat, A. (2017). Organlarımla Dirilmek İstiyorum. *Organ Bağışının Dini- Toplumsal Arkaplanı*. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 17 (1) , 61-87 . DOI:10.30627/cuilah.326050
- Price, V. ve Tewksbury, D. (1997). News Values and Public Opinion: A Theoretical Account of Media Priming and Framing. Editörler: Barnett, G. ve Boster, F. J. *Progress in communication sciences* (173–212). Greenwich, CT: Ablex.
- Reagan, J., ve Collins, J. (1987). Sources For Health Care Information in Two Small Communities. *Journalism Quarterly*, 64, 560–563.
- Reese, S. (2007). The Framing Project: A Bridging Model for Media Research Revisited. *Journal of Communication*. 57. 148-154. DOI:10.1111/j.1460-2466.2006.00334.x.
- Reinhart, A. M., Marshall, H. M., Feeley, T. H. ve Tutzauer, F. (2007) The Persuasive Effects of Message Framing In Organ Donation: The Mediating Role of Psychological Reactance. *Communication Monographs*. 2007 Jun, 74(2): 229–255. DOI: 10.1080/03637750701397098.
- Ríos, A., Febrero, B., López-Navas, A., Martínez-Alarcón, L., Sánchez, J. ve Guzmán, D. (2010). From Where Do Our Children Receive Information About Organ Donation and Transplantation? *Transplant Proc*. 2010; 42:3113e5.
- Scheufele, Dietram ve Tewksbury, David. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*. 57. 9-20. DOI:10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x.
- Sert Karaaslan, Y. (2022). Kovid-19 Salgını Organ Bağışı ve Nakillerinde Belirgin Düşüşe Neden Oldu. *Anadolu Ajansı*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/kovid-19-salgini-organ-bagisi-ve-nakillerinde-belirgin-dususe-neden-oldu/2727255> Erişim Tarihi: 19 Ocak 2023
- Shen, F. (2004). Effects of News Frames and Schemas on Individuals’ Issue Interpretations and Attitudes. *Journalism and Mass Communication Quarterly*. 81, 400–416.
- Şen, H. ve Azak, E. N. (2019). Bireylerde Organ Bağışını Etkileyen Faktörler: OECD Ülkeleri için Bir Araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21/3 (2019) 535-547.
- Şimşek, S. ve Uğur. İ. (2003). Satış Stratejisi ve Uygulamaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10, 349-358.

- Tarhan, M., Dalar, L., Yıldırmoğlu, H., Sayar, A. ve Altın, S. (2013). Hasta Yakınlarının Organ Bağışı ve Nakli ile İlgili Tutumları ve Sosyal Profilleri Arasındaki İlişki. *Bakırköy Tıp Dergisi*. DOI:10.5350/BTDMJB201309402
- Tian, Y. (2010). Organ Donation on Web 2.0: Content and Audience Analysis of Organ Donation Videos on YouTube. *Health Communication*. 25, 238–246. DOI:10.1080/10410231003698911
- Tay, M. (2016). Türkiye’de Doku ve Organ Naklinin Önemi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*. Cilt 3, Sayı 3, 106-110.
- Tilif, S., Gürkan, A., Kaçar, S., Varılsüha, C., Karaca, C., Onursal, K. ve Ölmez, M. (2006). Organ Bağışına Etki Eden Faktörler. *Ulusal Cerrahi Dergisi*. 22(4), 133-136.
- TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (2019). Organ Bağışı ve Organ Nakli Uluslararası Medya Çalıştayı Düzenlendi. Erişim Adresi: https://www.tika.gov.tr/tr/haber/organ_bagisi_ve_organ_nakli_uluslararası_medya_calist_ay_i_düzenlendi-49853 Erişim Tarihi: 20 Ocak 2023
- Topbaş, E. ve Bingöl, G. (2016). Türkiye’de Kadavra Donörden Gerçekleştirilen Organ Nakline Etki Eden Faktörler. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*. Sayı:2.
- Türkalp, A. (2020). Organ Bağışına Korona Engeli. *Milliyet Gazetesi*. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/pembekar/alp-turkalp/organ-bagisina-korona-engeli-2911778> Erişim tarihi: 20 Ocak 2023
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2016). Organ Bağışı ve Nakli Hizmetlerinin Geliştirilmesi. Bakanlık Yayın No: 1006. ISBN: 978-975-590-600-3. 1. Baskı. Ankara.
- Valente, T. W. ve Pumpuang, P. (2007). Identifying Opinion Leaders to Promote Behavior Change. *Health Education & Behavior*. 34(6), 881-896. DOI:10.1177/1090198106297855.
- Van der Knyff, J., Friedman, D. B. ve Tanner, A. (2015). Framing Life and Death on YouTube: The Strategic Communication of Organ Donation Messages by Organ Procurement Organizations. *Journal of Health Communication*. 20, 211–219. DOI:10.1080/10810730.2014.921741
- Van Dijk, T. A. (1988). *News as discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis*. Sage, London.
- White, M. D. ve Marsh, E. E. (2006). Content Analysis: A Flexible Methodology. *Library Trends*. 55/1, 22-45.
- Yanqin, L., Jiun-Yi, T. ve Yashu, C. (2019). Beyond Altruism: Framing Organ Donation in a 19-year Review of Chinese News Coverage. *Journal of Health Communication*. DOI:10.1080/10810730.2019.1681564
- Yoo, J. H. ve Tian, Y. (2011). Effects of Entertainment (Mis) Education: Exposure To Entertainment Television Programs and Organ Donation Intention. *Health Communication*. 26(2), 147-158.
- Yüksel, E., Kaya, A. Y., Koçak, A. ve Aydın, S. (2016). Türkiye’de Sağlık Konulu Yayınların Analizi. *Kurgu*. 24 (1), 17-43. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59644/859568> Erişim Tarihi: 19 Ocak 2023
- Zambak, M. (2014). Tıbbi, Sosyal ve Sağlık Çalışanları Açısından Organ Nakli. *Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.